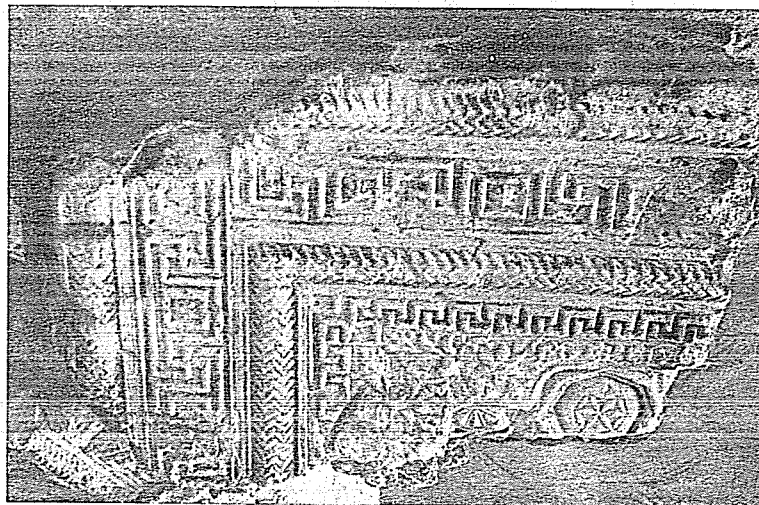

G Ö N Ü L G Ü R E Ş S E V E R

AGUSTOS - 1968, İZNIK ÇİNİ FIRINLARI KAZISI SIRASINDA
ÇIKARILAN STUKO BULUNTULAR.

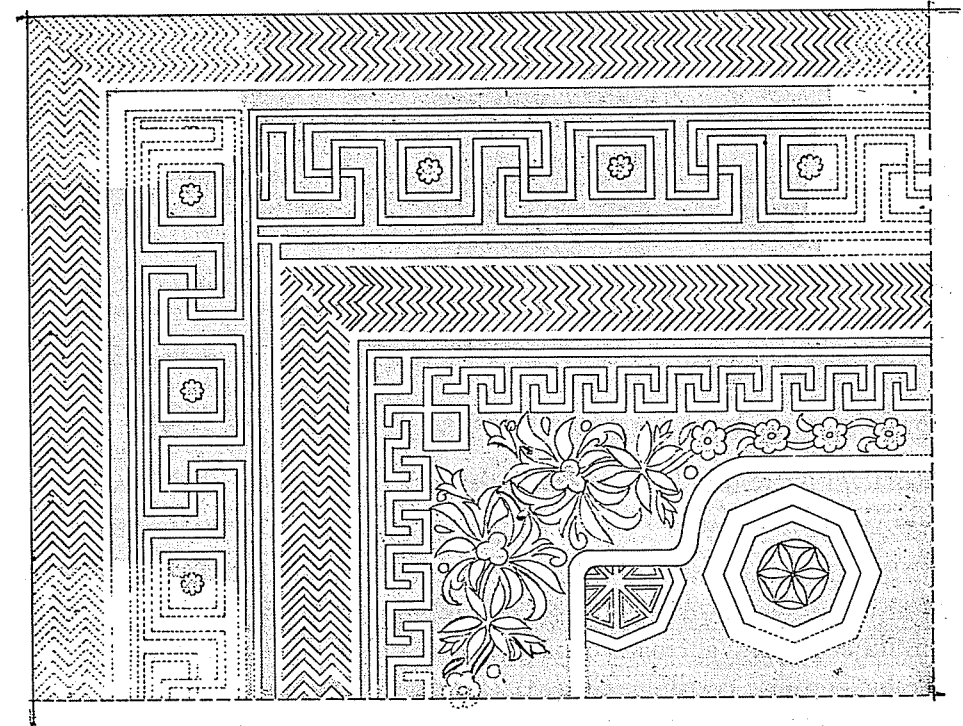
Prof. Dr. Oktay Aslanapa başkanlığında, Doç. Dr. Şerrare Yetkin, Asis. Tülây Reyhanlı ve yirmi bir kişilik öğrenci grubunun katıldığı kazıda, Saraybahçe denilen yerde, Süreyya sokakta, daha önce şahsa ait bir evin inşâsı sırasında, Müze Müdürlüğü'nün tespit edip toplattığı alçı kabartma parçaların bulunduğu yerde üç sıra tuğla hatıllı kesme taş duvarın iç kısmında geri kalan parçalar toprak altından çıkarılmıştır.

Sokak seviyesinden bir metre derinlikte bir kitâbe frizi parçası ile büyük bir nişin parçaları, daha önce bulunan frizin benzeri olan parça ile birlikte çiçekli kûfi ve diğer kitâbe parçaları bunlar arasındadır. Aynı yerde daha derine inilerek kûfi ve nesih yazılı parçalar ile yıldız geçmeli, geometrik tez-yinatlı parçalarla büyük bir nişin köşesi olarak parçaların en büyüğü ele geçirildi ve 45×55 cm. ebadında bir bordür parçası bulundu. Müzedeki parçalarla birleştirilerek bir değerlendirme yapmaya çalıştığımızda, mevcut par-

Resim 1. Stuko Niş köşesi. 55 x 40 cm.

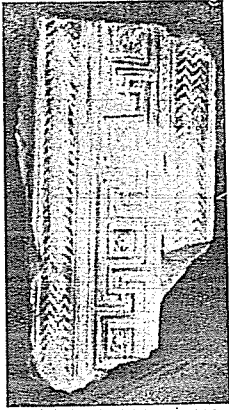
çaların hiç biri diğeriyle birleştirilemedi. Çünkü parçalar iki ayrı nişe ait ve nişlerin çeşitli kısımlarındandı. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu parçaları değerlendirecek olursak; nişin köşesine ait olan büyük parçada meandr bordürünün iki kenarında yer alan çift balıksırtı şeklindeki iki şeritle sınırlan-dırılan geniş bir dış bordür bulunmaktadır. Bu, nişin bütününün üstten ve iki kenarından çevrilmekte olduğunu gösterir. Geniş bordürün iç tarafındaki balık sırtı frizin iç yanındaki köşeli S'lerin yatay olarak birbirini takibetmesiyle meydana gelen bordür yer alır. Bu köşeli meandr şeklindeki bordürün hemen altında ise nişin köşe üçgeni alanını tezyin eden natüralist çiçek de-korasyonu vardır. Niş köşe alanı bahar çiçekleri, yıldız çiçeği ve şekâyık motifleriyle doldurulmuştur. Bundan sonraki kısım 2 cm. derin bir niş oyun-

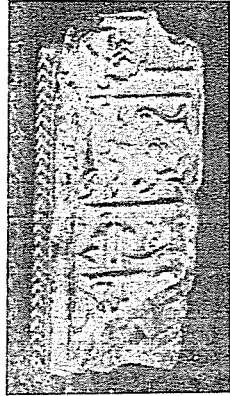
Desen: 1

tusu halinde olup, bu niş alanını çok köşeli ve sekiz köşeli geometrik rozetler tezyin etmektedir (Res. 1) (Desen 1). Köşe parçasının devamı olduğu anlaşılan diğer parça ortada meandr geçme motifi iki kenarında çift balık sırtı şeritlerden bir örnek gösterir (Res. 2). Diğer geniş bordür parçası üzerinde bitki motiflerinden bir dekor görülür. Bu bitkisel örnek yaprak, palmet ve

rûmîlerin yerleştirildiği dallardan boğumlu geçmeler halindedir. Ayrıca derin yiv halinde şerit boğumlar vardır (Res. 4) (Desen 2). Bitkisel bordürden sonra yer alabilecek durumda çok köşeli yıldız motifi gösteren geometrik geçme dekorlu parçalardır (Res. 5) (Desen 3). Geometrik geçmeler arasında meydana gelen beş köşeli kısımlar palmet motifleriyle zenginleştirilmiş olup yıldızın ortası kademeli bir kabara halindedir. Bu bordür kademeli rölyef halinde işlenmiştir. Nişin en dış bordürü olduğunu zannettiğimiz diğer parça da, çiçekli kûfî ile yazılmış bordürdür. (Res. 3). Bu parçaların yanlarındaki kalıntılardan ve çift balık sırtı şerit parçalarının çok sayıda olmasından da

Res. 2. Stuko Meandr-bordür.
60x20 cm.

Res. 3. Kûfî yazı bordür parçası.
32x15 cm.

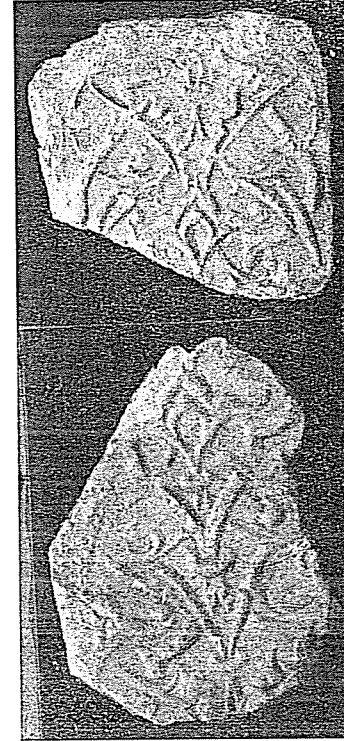

Res. 6. Çift balıksırtı dekor ve rozet süslemeli parça.
45x30 cm.

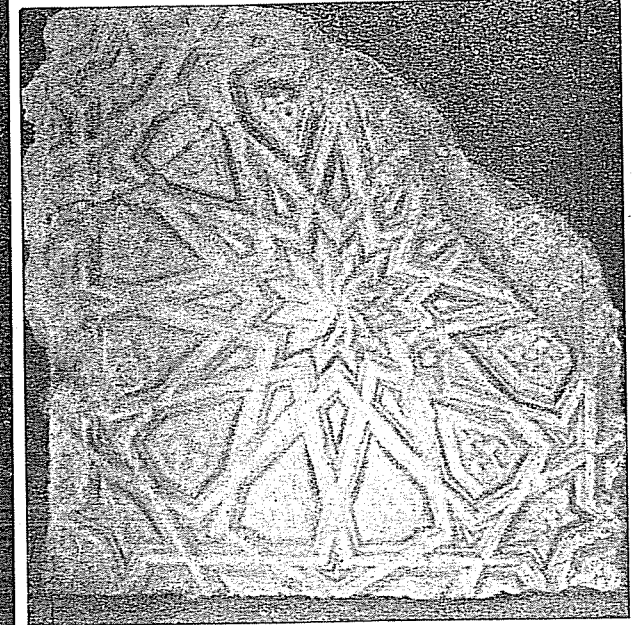
anlaşacağı üzere, her bordür birbirinden çift balık sırtı şeritlerle ayrılıyor olmalı. (Res. 1, 2, 3, 6) (Desen 1).

Stuko parçalar arasında diğer bir niş olduğunu zannettiğimiz parçalarda nişin iki ayrı köşesi halinde güzel şekâyık motifinin yer aldığı iki parçanın, ikiye kenarı alternatif olarak yerleştirilmiş palmet ve lotüslerden ibaret ince bir bordürle çevrilidir (Res. 8) (Desen 4). Diğer parça da kanatlı iki rûmînin meydana getirdiği iki ayrı palmet motifinin ters yönde alternatif olarak yerleştirilmesinden elde edilen bir tezyinat gösteren bordür parçasıdır. (Res. 8) (Desen 5). Bir çiçekli kûfî yazı bordürü bu nişi çevirmektedir, fakat yazının okunması mümkün olmuyor. Çünkü çok bozulmuş, çiçekli kûfî bordürde bir balık sırtı kabartılmış dar bordürle bitişiyor (Res. 10). Derin rölyef halinde işlenmiş geniş bordür parçası ise kıvrık dallar üzerinde rûmîler, tomurcuklardan ibaret bir dekor gösterir. Bitki dekorlu geniş bordürü her iki kenarından balık sırtı dekorlu kabarık birer şerit ve kademeli olarak iş-

lenmiş rozetlerden meydana gelen dar bordür ve balık sırtı şeritle sınırlanan sekizgenlerin birbiri içine geçmesiyle geometrik düğüm dekoru gösteren parçadır (Res. 7) (Desen 6). Nihayet son önemli parça da içe doğru oyuk bir

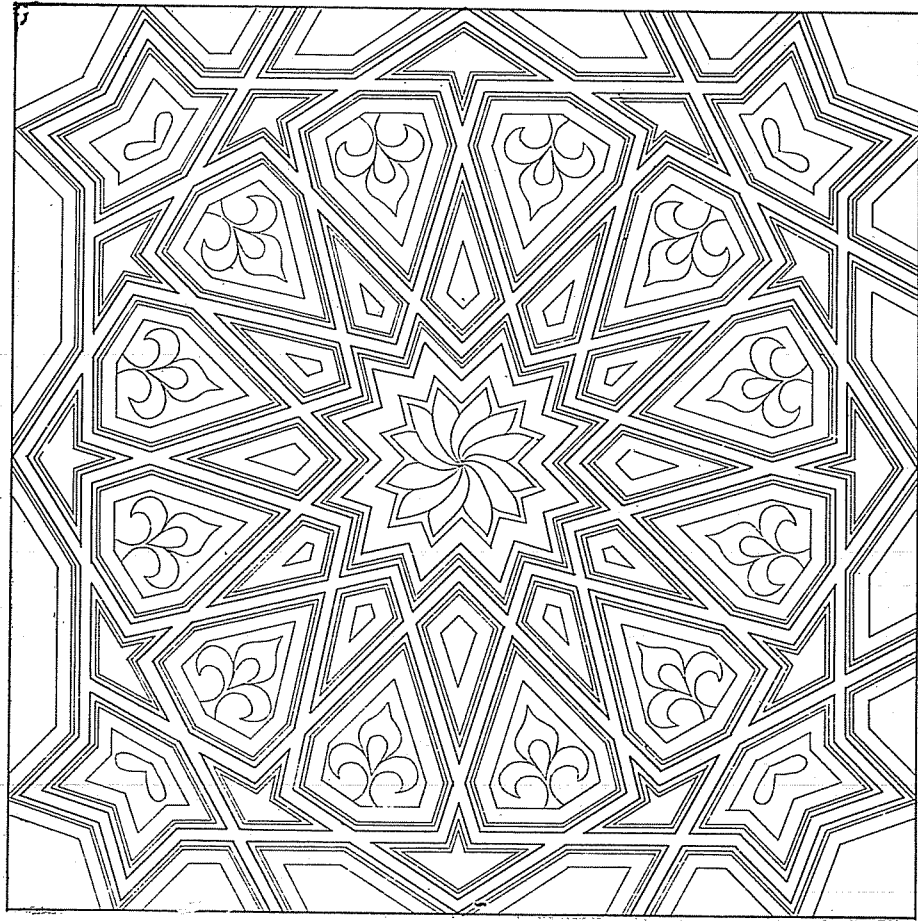
Res. 4. Bitki Dekorlu bordür parçaları.
(30x23 cm.) (35x23 cm.)

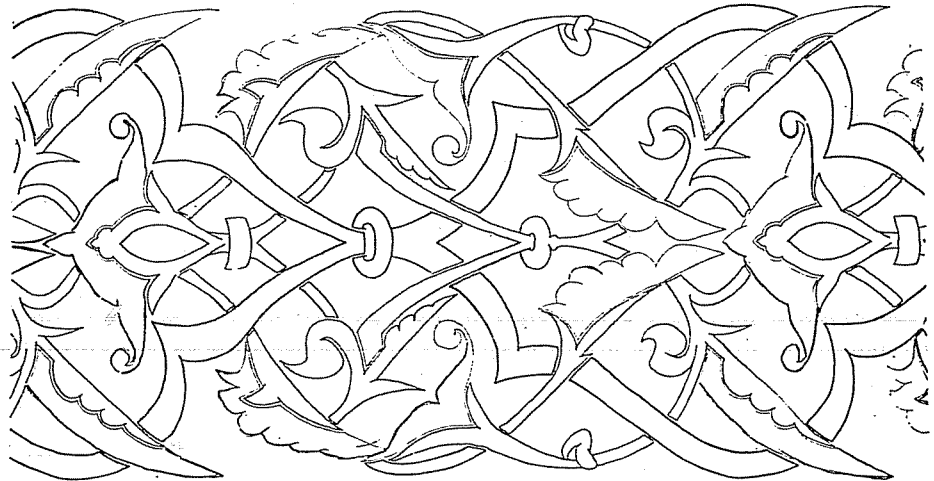
Res. 5. Stuko, geometrik yıldız geçme süslemeli parça. 38x35 cm.

zemin üzerine rölyef halinde kûfî ve güzel bir nesih yazı bordürüdür, yazının zemini rûmî, palmet motifleriyle tezyin edilmiştir. Nesih yazıdan sadece "ED-DÜNYA" okunabiliyor. Nesih yazı bordürü de bir sıra kademeli rozetli dar bordürle sınırlanıyor (Res. 11). Bir envanter numarası altında 8-73 arasında muhtelif büyüklükte diğer stuko parçalar bulunmuştur (Desen 8).

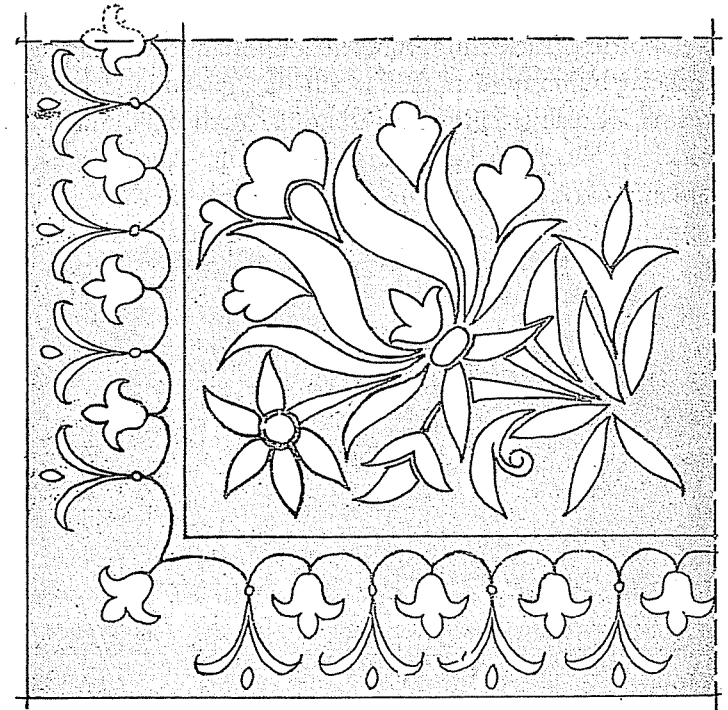
Stuko kabartmalar derin rölyef halinde geometrik geçme ve yıldız dekoru, natüralist bitki dekoru ayrıca çiçekli kûfî yazı ile nesih yazı dekorunu gedek ayrı ayrı gerekse aynı bordür üzerinde vermektedir. İşçilik ve teknik olarak fevkalâde parçalardır. Bu stukolar ilk Osmanlı yan mekânlı camilerinde olduğu gibi ocaklı ve nişli duvar kaplamalarında görülen stuko dekorları ha-

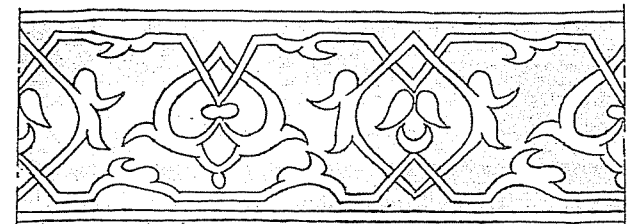
Desen: 3

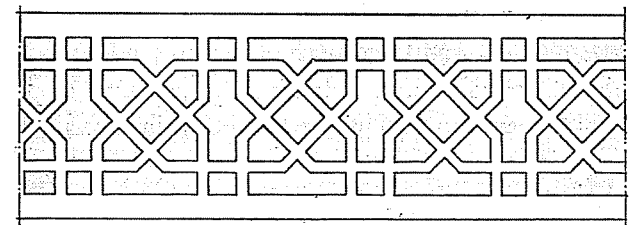
Desen: 2

Desen: 4

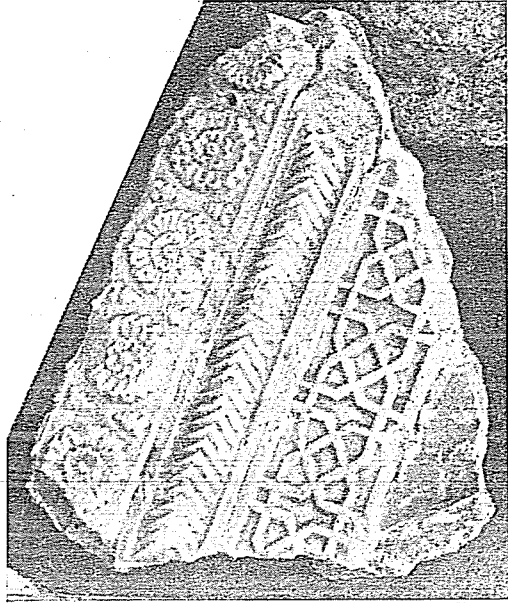

Desen: 5

Desen: 6

tırlatır. İlk anda birleştirmek mümkün olmadığından, bu kadar farklı dekorlarla bu parçaların bulunduğu mahallin adı da gözönünde bulundurularak bir saray yapısına ait olabileceğini de düşündük. Yerli halk bunlara Sadrazam Çandarlı Halil Paşa sarayının kalıntıları demektedir. Ancak İznik'te Osmanlıların ilk zamanlarına ait bir sarayın mevcudiyetine herhangi bir kaynakta rastlanmamaktadır. Bu hususta kazı esnasında öğrendiğimiz bilgiye göre;

Res. 7. Rozetleri, bahırsırtı ve düğüm motifli friz parçası. 47 x 35 cm.

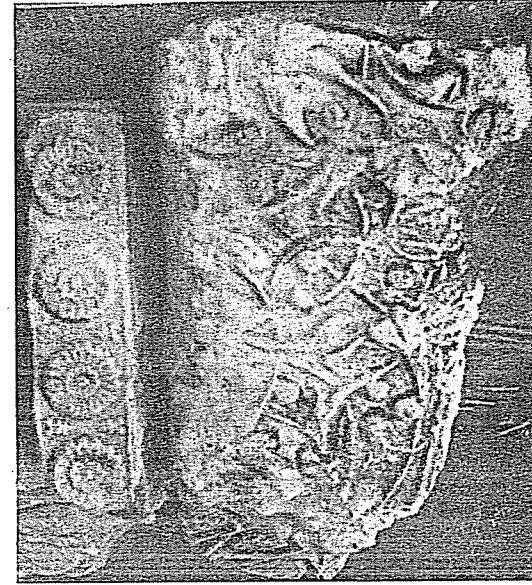

Res. 8. Stuko Niş köşesindeki şekâyik motifi. 16 x 17 cm.
Palmet motifli bordür parçası. 21 x 9 cm.

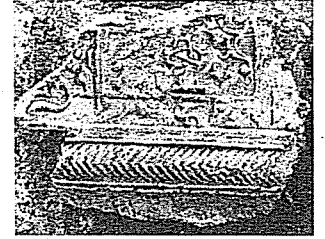
Birinci Dünya savaşından önce bir camide çıkarılan molozlarla birlikte stuko parçaların, tespit ettiğimiz tuğla hatıllı taş duvar arkasına dökülmüş olduğunu öğreniyoruz. Kaliteli işçilik ve ileri bir teknik gösteren stuko parçaların duvara monte edilen yüzlerinde kitleler halinde kalın harçlar bulunmaktadır. Bu da stukoların söylenildiği gibi belki bir mihraba ait olabileceği fikrini destekler.

Bulduğumuz stukolar, İznik - Yeşil camii son cemaat yeri pencere alınlıklarında görülen taş süslemeleri, Bursa - Yeşil camii (1421) ve Türbesinde görülen çiniler ve Milâs Firuz Bey camii (1394) taş süslemesi ile üslup baki-

mundan benzerlik gösterir. (Res. 4) te görülen palmet ve dilimli rûmîlerin bir örneğini Bursa Yeşil türbedeki çini lâhdin kenarındaki sıraltı tekniği ile yapılmış çinilerde görüyoruz. (Res. 9) daki derin rölyef halinde palmet ve rûmîlerin benzeri Firuz Bey camii'nin (1394) portal üstündeki kemer dolgunun taş süslemelerine benzemektedir. Diğer taraftan (Res. 5) (Desen 3) te

Res. 9. Derin rölyefli bitki süslemelerile bordür parçası. 40 x 35 cm.

Res. 10. Çiçekli küfî yazının yer aldığı ştuko bordür parçası. 26 x 23 cm.

Res. 11. Nesih ve küfî yazının yer aldığı ştuko bordür parçası. 35 x 24 cm.

geometrik yıldız geçmeler Selçuklu ve Osmanlı sanatında gerek taş gerekse çini ve tahta işçiliğinde en güzel örneklerini vermiştir. Bu geometrik geçme yıldız dekorunun en bariz örneklerini çini olarak Bursa Yeşil camii ve türbesinin renkli sır tekniğindeki çinilerinde ve tahta kapı kanatlarında görüyoruz. (Res. 1) (Desen 1) de niş köşe dolgusunda natüralist bitki dekorları Osmanlı çini tezyinatında çok bol olarak yer almıştır. Aynı şekilde küfî ve nesih yazılı bordürler de Selçuklu ve Osmanlı sanatının geleneksel olarak tezyini gelişiminde önemli yer tutmaktadır. (Res. 7) (Desen 6) da görülen sekizgen geçmelerden meydana gelen düğümler Edirne Şahmelek Paşa camii'nin (1429) alçı mihrabında ve Yıldırım camii (1397) nişli ocak süslemelerinde yer almaktadır. Daha önce Karahanlıların Buharada Mugak Attari camii portalinde, Özkent'te Nâsır bin Ali türbesinde (1012), Kazvin - Hemedan yolunda Karagan - Türbe cephe dekorlarında (1067), Anadolu'da Kale camii

(1180) portalinde, Divrik Sitte Melik türbesi (1196) portalı etrafında ve Harput Ulu camii (1184-1200) minberinde, ayrıca Alay han (1220-1225) portal dekorlarında görürüz.¹ Aynı düğümün Anadolu'da Selçuklular zamanında yaşadığını Kayseri Keykubadiye köşkündeki çinilerde müşahede ediyoruz. Böylece kökü Karahanlılara dayanan bir motifin Osmanlı sanatının ilk âbidelerinde devam ettiğini görmekteyiz.

Bu stuko parçaların önemi, ilk Osmanlı devrine ait süsleme motiflerini toplu halde vermesiyle büsbütün artar. Osmanlı sanatı başlıca lotüs, palmet, rûmî bağlantısı, geometrik yıldız geçmeler, rozetler ve meandrlar gibi, Selçuklu süsleme sanatının motiflerini devam ettirmekte olup, bunu yeni motifler halinde büsbütün zenginleştirmiştir.

Bilhassa 14. ve 15. y.y. çini, taş ve tahta süslemelerin stuko üzerinde de görülmesi bir devir üslûbuna işaret eder.

¹ Aslanapa, Oktay, Excavation For The Qeyqubadiye Villas At Kayseri (1964). Reprint from the Journal of the Regional Cultural Institute. Summer 1967. Vol. I. No. 2.

TÜRK - İSLÂM SANATI İLE İLGİLİ LİSANS TEZLERİ:

(Yıllığın ilk sayısından sonrakiler)

140 — Gökşen ÖZÜESEN

Eskişehir ve Sivrihisar'da Türk Eserleri. 1965.

44 Sayfa, 98 Resim, 9 Desen, 14 Plân.

Eskişehir ve Sivrihisar tarihçesinden sonra bu yerlerin Selçuklu, Karamanlı, Osmanlı yapıları tek tek incelenmiş; 'Karşılaştırma' bölümünde bu yapıların diğer bölgelerdeki Türk yapıları ile mimarî ve süsleme yönünden benzerlik ve ayrılıkları belirtilmiştir. 'Netice' bölümünde bilhassa 1274 tarihli Sivrihisar Ulu Camisi ve 1327 tarihli Alemşah Kümbeti üzerinde durularak Ulu Caminin, Anadolu Selçuklu Câmileri arasında özel bir yeri olan ağaç direkli, zengin dekorlu ahşap camilere önemli bir örnek olduğu; Alemşah Kümbetinin ise İlhanlı hâkimiyeti devrinin bütün üslup özelliklerini aksettirdiği ve ince işlemeli kapı blokunun gözahcılığı açıklanmıştır. Ayrıca 'Yapıların İncelenmesi' bölümünde Eskişehir ve Sivrihisar'da bugün mevcut olmayan veya değişikliğe uğramış bulunan cami ve mescitler de ele alınmıştır.

141 — SİDAL KİRAZLI

İnegöl İshak Paşa Külliyesi, 1965.

41 Sayfa, 41 Resim, 8 Röleve

Osmanlı Türk Mimarîsinin başlangıç devrine ait tipik bir örnek olan İnegöl İshak Paşa Külliyesi tezin konusunu teşkil eder.

Girişte, Külliyenin tarihçesi ile İshak Paşa'nın hayatı hakkında bilgi verilmiş birinci bölümde, ilk Osmanlı kuruluş ve yayılış devrinde hâkim durumda olan yan mekânlı plân şemasında inşa olunan cami, vaziyet plânında külliyenin kuzey tarafına inşa edilmiş olan "U" şeklindeki plân şemasıyla medrese, camii'nin kible batı köşesindeki altıgen plânı türbe, ikinci bölümde, İshak Paşa'nın vakfiyeleri, üçüncü bölümde, yan mekânlı camiler, bu camilerin özelliği ve İspak Paşa camii ile, Karacabey camii ve Bursa'daki Hamza Bey camii arasında mukayees ve değerlendirme yapılmıştır.

142 — Yüksel ÖZDOĞAN.

Konya Mezar Anıtları. 1965.

110 Sayfa, 203 Resim, 41 Plân.

Mezar mimarîsinin tarihçesi, Türkler Müslüman olmadan önceki durum, Müslüman olduktan sonra İslâm dünyasına bu yönden etkileri, diğer İslâm ülkelerindeki

NOT: Özetleri çıkarılan tezlerin numara sırası, tarih sırasına göre değildir.